

НОВА НОРМА СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ СТАНОВЛЕННЯ НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ

Анотація. В статті досліджується «нова норма» світової економіки як середовище трансформації протекціонізму у неопротекціонізм. За допомогою емпіричного аналізу доводиться, що на сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин в арсеналі розвинених країн переважають інструменти прихованого протекціонізму, які реалізуються переважно методами внутрішньої економічної політики. Країни, що розвиваються, намагаються використовувати потенціал галузевого протекціонізму, а запровадження політики економічних санкцій опосередковано відповідає ідеї селективного протекціонізму, який спрямовується проти окремих країн чи окремих товарів. Економічна основа прихованого протекціонізму стосується внутрішніх податків і зборів, державних закупівель, вимог використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів. Завуальований або напіввідкритий характер неопротекціонізму не підпадає під зафіксовані в документах СОТ класичні прояви протекціонізму. Неопротекціонізм як інструмент виборювання частки світового ринку і захисту національних економічних інтересів передбачає модифікацію інструментів економічної політики в бік нарощення її захисних форм, і синтезує в собі як форми класичного протекціоністського захисту, так і новітні. Саме це унеможливорює використання терміну «новий протекціонізм», адже за змістом останній мав би докорінним чином відрізнитись від «класичного».

¹ кандидат історичних наук, директор «Alex Pol Institute»

² Доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, нова норма світової економіки, економічне зростання.

Annotation. “New norm” of the global economy as an environment for transformation of protectionism into neo-protectionism is studied in the article. It is demonstrated by the empirical analysis that the arsenal of developed countries is dominated by the instruments of murky protectionism at the current phase of international economic relations most of which are implemented by the methods of domestic economic policy. Developing countries seek to exploit the potential of sectoral protectionism, whereas implementation of the policy based on economic sanctions corresponds indirectly with the idea of selective protectionism directed against selected countries or selected commodities. The economic basis of murky protectionism relates to internal taxes and duties, public procurement, requirements on use of local components in producing finished goods. Disguised or semi-opened character of neo-protectionism does not fall under the classic manifestations of protectionism, fixed in WTO documents. Neo-protectionism, being an instrument for acquisition of a segment in the global market and protection of national economic interests, modifies the instruments of economic policy towards strengthening its protective forms, and synthesizes in itself both the forms of classic protectionism and the new ones. It is the reason why the term “new protectionism” is per se invalid, as its essential meaning should be radically different from “classical” one.

Keywords: protectionism, neoprotectionism, a new normal of the world economy, economic growth.

Аннотация. В статье исследуется «новая норма» мировой экономики в качестве среды трансформации протекционизма в неопротекционизм. С помощью эмпирического анализа доказывається, что на современном этапе развития международных экономических отношений в арсенале развитых

стран преобладают инструменты скрытого протекционизма, которые реализуются преимущественно методами внутренней экономической политики. Развивающиеся страны пытаются использовать потенциал отраслевого протекционизма, а введение политики экономических санкций косвенно соответствует идее селективного протекционизма, который направляется против отдельных стран или отдельных товаров. Экономическая основа скрытого протекционизма касается внутренних налогов и сборов, государственных закупок, требований использования местных компонентов в изготовлении конечных продуктов. Завуалированный или полукрытый характер неопротекционизма не подпадает под зафиксированные в документах ВТО классические проявления протекционизма. Неопротекционизм как инструмент борьбы за долю мирового рынка и защиты национальных экономических интересов предполагает модификацию инструментов экономической политики в сторону наращивания ее защитных форм, и синтезирует в себе как формы классической протекционистской защиты, так и новейшие. Именно это делает невозможным использование термина «новый протекционизм», ведь по содержанию последний должен был бы коренным образом отличаться от «классического».

Ключевые слова: протекционизм, неопротекционизм, новая норма мировой экономики, экономический рост.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Економічна незалежність країн є об'єктивною реальністю сучасного витка глобалізації та характеризує якісно новий етап у розвитку міжнародних економічних відносин, який передбачає трансформування деструктивної симбіозної залежності у виважену синергетичну взаємозалежність країн і розглядається як процес формування складної метасистеми взаємовідносин у просторі та часі із притаманними їй специфічними рисами: розгалуженою структурою,

компоненти якої відрізняються широким спектром різновекторних взаємозв'язків, субординованих на глобальному та регіональному інтеграційному рівнях; сукупністю економічних суперечностей, які властиві суб'єктам глобальної економіки і служать об'єктивним базисом виникнення нових форм взаємодії країн в умовах глобалізації; становленням і поширенням нових форм економічної взаємозалежності, притаманних дифузній хвилі глобалізації. Трансформація відносин залежності прогнозовано позначилась на становленні неопротекціонізму як інструменту виборювання частки світового ринку і захисту національних економічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Х. Сала-і-Мартін, Р. Кроті, Ат. ді Батіста, М.Д. Ханус, К. Гальван, Т. Гейгер, Г. Марті досліджували домінанти глобальної конкуренції крізь призму нової норми світової економіки. Р. Бюре та Б. Крумшек поклали відповідальність за зміни в економічному ландшафті як прояв нової норми світової економіки саме на фінансовий сектор, визначивши перспективні напрями роботи "над помилками" задля досягнення сталого розвитку. А. Реза та С. Саркер запропонували альтернативні пояснення уповільнення темпів економічного росту в розвинених країнах, зазначивши, що такий стан речей є новою реальністю. Виклики глобального відновлення і надлишкових виробничих потужностей як детермінуючі ознаки нової норми були окреслені в роботах Дж. Й. Ліна, а у співавторстві з Ш. Фардустом, Й. Кімом та К. П. Сепульведою він наголосив на тому, що багатополлярність економічного росту є доконаним фактом глобалізації зразка 21 століття. Р. Бюре та Б. Крумшек поклали відповідальність за зміни в економічному ландшафті як прояв нової норми світової економіки саме на фінансовий сектор, визначивши перспективні напрями роботи "над помилками" задля досягнення сталого розвитку. А. Реза та С. Саркер запропонували альтернативні пояснення уповільнення темпів економічного росту в розвинених країнах, зазначивши, що такий стан речей є новою реальністю.

Постановка завдання. Протекціонізм у процесі глобалізації економіки перетворився з торгової політики, базованої на впровадженні тарифних обмежень, а пізніше і нетарифних інструментів захисту, у складний комплексний державний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки у процесі глобалізації, що ми називаємо неопротекціонізмом. Мета статті полягає у дослідженні іманентних рис протекціонізму, властивих економічній політиці як розвинених країн, так і тих, що розвиваються в умовах становлення «нової норми» світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Неозалежність демонструє новітній парадокс, коли жодна з держав не здатна взяти на себе відповідальність за забезпечення суспільних благ, необхідних для впорядкованого функціонування і збереження стабільності глобальної економіки та здійснення дієвого контролю над міжнародними інститутами, яким поставлено в обов'язок підтримувати відкритість торговельної системи, зберігати стійкість валютної системи, забезпечувати належне функціонування світових фінансових ринків.

Як справедливо акцентує Г.Колодко [18, С.13], на початку ХХІ ст. світова економіка вступила в складний, турбулентний період еволюції. Саме в останні роки минулого-перші роки нового століття різко загострилось протиріччя між космополітизмом капіталу і суверенітетом національної держави як форми організації суспільства, між процесами глобалізації, в основі якої лежить лібералізація самих різних форм соціального й економічного діалогу, їх гармонізація й уніфікація, і політичною владою, все ще сконцентрованою на рівні держави. Зруйнувався баланс між традиційними державними інститутами прийняття рішень і новими центрами, що контролюють необхідні для їхньої реалізації ресурси і економічні процеси. Однак необхідність наднаціонального регулювання поки ігнорується егоїзмами національних держав.

Ресурсно-технологічні, економіко-географічні, соціокультурні, інституційні, а також фактори економічної політики рекомбінують наявні й

потенційні конкурентні переваги країн, візуалізуючи потребу в переосмисленні ролі держави у стимулюванні економічної активності та в реконфігурації існуючої інституційної надбудови. В термінах Г. Колодко [18, С.172], неминучою в результаті глобалізації стане реінституціоналізація світової економіки – розробка нових, раціональних в світовому масштабі принципів функціонування або нового прагматичного економічного порядку. Зміна ваги кожного з п'яти факторів при визначенні домінант економічного росту залежно від належності країн до групи розвинених чи тих, що розвиваються, а також перегляд їх змістовних складових, виступають іманентною рисою «нової норми».

Сучасна економічна наука невіддільна від такого феномена, як інституційний вакуум. Інституційний вакуум — це відсутність в даних просторово-часових координатах тих гравців і тих необхідних «правил гри», які забезпечують поступальний розвиток суспільного ладу. Інституційний вакуум нерідко ототожнюють з інституційним хаосом як співіснуванням старих і нових правил і норм господарювання в перехідних економіках, що видається не зовсім неправомірним.

На переконання Н. Рубіні [19], ми більше не живемо у світі «Великої двадцятки», хоча Група Двадцяти продовжує позиціонувати себе як головного актора регулювання міжнародних економічних відносин. Ця трансформація відбулася після того, як зменшилася гострота останньої фінансової кризи, і виявилися несумісні політичні та економічні цінності країн. На сьогодні у США не вистачає потенціалу для того, щоб лишатися головним постачальником світових суспільних благ. Європа зайнята порятунком єврозони. Японію повністю поглинули її власні складні внутрішньополітичні та економічні проблеми. Сьогодні у цих країн нема ні часу, ні ресурсів, ні внутрішньополітичного капіталу, щоб стати новими міжнародними центрами сили. Китай також не бажає брати на себе тягар відповідальності світового лідера. Окрім того, неможливо дати відповідь на міжнародні виклики сьогодення без прямої участі країн, що стрімко

розвиваються, таких як Бразилія та Індія, які, однак, зайняті проблемами внутрішнього розвитку і не поспішають шукати рішення для актуальних світових проблем.

Сьогодні, як справедливо вказують Н. Рубіні, І. Бреммер і Д. Бакус [19; 22], ми живемо у світі «Великого нуля», у якому жодна окремо взята країна чи група країн не має ні політико-економічних важелів, ні волі, щоб вирішувати значимі міжнародні проблеми. В результаті цього на міжнародній арені будуть посилюватися конфлікти з таких надважливих питань як макроекономічна координація на глобальному рівні, реформа фінансового регулювання, торгівельна політики та зміна клімату.

Концепція «нової норми» була запропонована одним з керівників інвестиційної компанії М. Ель-Ріаном у травні 2009 р. Відповідно до неї, внаслідок кризи будуть мати місце ознаки «нової норми».

1) Виражене уповільнення темпів економічного росту порівняно з попереднім десятиліттям.

Справді, в світі в результаті глобальної кризи формується «нова реальність», що охоплює не тільки економіку, а й всі істотні сторони життя сучасного суспільства. Провідні країни світу виходять на нову траєкторію зростання. Це стосується і темпів зростання, і чинників зростання, і якості зростання. Багато критеріїв, за якими оцінювали динаміку розвитку ще в кінці ХХ - на початку ХХІ ст., потребують перегляду. Нові технології, інновації, що впроваджуються, в тому числі, невеликими компаніями, радикально і в короткі терміни перетворюють цілі ринки і галузі. Це по-новому визначає поведінку на ринку, включаючи і підхід до реалізації великих довгострокових проектів. У сучасному світі втрачаються галузеві критерії «прогресивності» або «відсталості»: інноваційним потенціалом володіють практично всі галузі [18]. Це актуалізує питання пошуку оптимальних механізмів підвищення галузевої диверсифікації та її інноваційності з метою оптимізації існуючої структури економіки до викликів часу [20].

2) Високі показники безробіття і старіння населення як в країнах ОЕСР, так і в швидкозростаючих країнах, що розвиваються.

Відхилення в демографії між країнами ОЕСР і країнами, що не є членами ОЕСР також набувають тенденції впливати на ключові макроекономічні змінні, маючи довготерміновий характер свого прояву. Безперечно, такий стан речей формує зачароване коло залежності створення нових робочих місць від сукупного попиту, той, в свою чергу, від спроб світової економіки позбутись рецесійних вад, які, безперечно, віддзеркалюють структурні недосконалості національних економік. Проблема низької продуктивності праці в еру технологізації та інноватизації процесу виробництва деформує сприйняття людини як носія навичок та вмій. Глобальна фінансова криза позначилась на стані ринків країн ЄС, рівень безробіття яких в 7,1% в 2008 році показав стрімке зростання аж до 9% в 2009 році і до 9,6% в 2010 році. Як показано в таблиці 1, рівень безробіття, який становив 10,1% в першому кварталі 2012 року, збільшився до 10,7% в останньому кварталі того ж року. Рівень безробіття, що збільшився в 2013 році, зменшився в останньому кварталі 2014 року і становив 10%. З іншого боку, дані по безробіттю в Греції та Іспанії, ринки яких найбільше постраждали від світової кризи, значно вищі в порівнянні з іншими країнами-членами ЄС. Справді, рівень безробіття в Греції склав 21,9% в першому кварталі 2012 року і 28% в третьому кварталі 2013 року. В Іспанії рівень безробіття становив приблизно 27% в першому кварталі 2013 року [17; 21].

В результаті такого підвищення рівня безробіття і втрати робочої сили внаслідок економічної кризи конкуренція за обмежені державні ресурси збільшилася паралельно з напруженістю між соціальними групами. Така ситуація актуалізувала протестні настрої корінного населення по відношенню до громадян країн, що не є членами ЄС, адже останні сприймалися як потенційні конкуренти на ринку праці. Ризик витіснення корінного населення іммігрантами спричинив зниження заробітних плат за

цілим рядом галузей економіки, подекуди ставши тригером націоналістичних рухів. Природно, що ці побоювання викликають протести проти іммігрантів. Наприклад, британські працівники на заводах протестували проти португальських та італійських робочих в Англії з гаслами «британські робочі місця для британських робітників» в лютому 2009 року. Все більший наголос профспілок на тому, що іноземні робітники не будуть працювати в Великобританії, є показником зростання протекціоністських тенденцій. Подібно Англії, на ще один великий протест проти польських робітників вийшли ірландці. Після прийняття Польщі до складу ЄС в 2004 році приблизно 300 тисяч польських працівників спрямувались до Ірландії, де будівельна промисловість продукувала нові робочі місця. Однак внаслідок кризи 2008 р. тисячі польських робітників були змушені повернутися в свою країну, що спричинило колапс ринку нерухомості Ірландії. Однак на страйк ірландці вийшли проти тих поляків, які залишилися в Ірландії, і, таким чином, конкурували з вітчизняними працівниками під час кризи.

Проблема безробіття, рівень якого збільшився в країнах ЄС внаслідок кризи, спричинила побоювання щодо майбутнього і представляла собою найбільш важливу причину збільшення протекціоністських заходів, таких як найм на роботу тільки громадян країни. Крім того, стало складніше здійснювати політику з метою захисту робочої сили на національному рівні незалежно від зовнішніх ринків.

3) Інклюзивний розвиток як ідеологічний імператив економічного зростання країн. Принципи, що регулюють торгівлю, знаходились в центрі обговорення по мірі розвитку глобалізаційних процесів, серед іншого, і з причини впливу торговельної глобалізації на стан ринку праці країн, що відчували різні соціально-економічні наслідки демографічного переходу³.

³ Значна кількість джерел, які стосуються вивчення наслідків демографічного переходу для економіки, звертають увагу на проблему утриманства та демографічні дивіденди. Суть «першого» демографічного дивіденду зводиться до збільшення у певний момент часу частки працездатного населення і скорочення числа утриманців «знизу» (через падіння народжуваності), завдяки цьому зростає обсяг виробленого продукту при незначному споживанні (як показали дослідження, працездатне населення споживає менше, ніж люди пенсійного віку) в умовах тимчасової відсутності утриманців «зверху» (людей пенсійного віку). З часом старіння тієї частини населення, яка приносила демографічні дивіденди в працездатному віці, при все

Актуальність використання інструментарію торговельного протекціонізму загострювалась по мірі переосмислення ідейного наповнення принципів економічного росту як мети реалізованої державою політики. Інклюзивна домінанта, що відсунула на задній план екстенсивні принципи господарювання, загострила пошук оптимальних шляхів співіснування національних і глобальних інтересів. Аносований зсув вектору уваги на людину передбачувано виправдав використання не лише контрциклічних стимулюючих заходів макроекономічної політики, але й актуалізував пошук шляхів структурної трансформації економіки країн, що розвиваються, але й ревізії економічної політики розвинених країн.

4) Розбалансування світової торгівлі або в термінах країн G20 «глобальний безлад у торгівлі» («The Global Trade Disorder»)[21]. Ознаками останнього вчені називають «спотворення або викривлення торгової практики». Як свідчить аналіз XVII доповіді «Про глобальний стан торгівлі», аналізовані «викривлення» в торгівлі базуються здебільшого на фіскальних стимулах для експорту продукції, які конкурують на ринках третіх країн, і порівняно з обмеженнями на імпорт чинять сильніший вплив на обсяги торгівлі. Фіскальні інструменти, таким чином, згідно аналізованого документу, стають детермінуючими у наданні захисту для внутрішніх виробників. Найбільш широко використовуваними формами викривлення торгівлі протягом останніх семи років є заходи проти демпінгового і субсидованого імпорту, заходи з метою обмеження імпорту в разі його різкого зростання, а також надання субсидій та рефінансування.

5) Загострення боргових проблем.

тій же низькій народжуваності, «віднімає» так званий «перший» дивіденд. Разом з тим, у цей же момент **виникають передумови для отримання «другого» демографічного дивіденду**, який виникає через накопичення людьми середнього віку капіталу на пенсійних рахунках, що повинен забезпечити їм певний рівень життя після виходу з працездатного віку. Саме такі зміни в накопиченні, як вважається, були одним з факторів попиту, що спричинив розвиток фінансових інновацій (одна з причин сучасної кризи, до якої у такому разі має опосередковане відношення і демографічна проблема), адже свої заощадження населення бажало інвестувати, вибираючи з якнайбільшої кількості можливих інструментів інвестування. Звідси висновок — **негативи і позитиви демографічних змін в економіці балансуються**, і лише перспективний аналіз змін в структурі населення країни та забезпечення відповідних йому інституційних умов визначатимуть, наскільки обтяжливим чи навпаки сприятливими будуть ці демографічні зміни для конкретної країни.

Така особливість «нової норми» напряду пов'язана з проблемою старіння населення та безробіття. Було доведено, що готовність країни погашати свої борги знижується по мірі старіння нації. Оскільки тривалість періоду можливого отримання вигоди від доступу на міжнародні ринки скорочується, то люди похилого віку скоріше зроблять вибір на користь дефолту по суверенному боргу. Разом з тим, пенсіонери зацікавлені у державному забезпеченні та соціальній підтримці, обсяги яких можуть скоротитися через погашення зовнішнього боргу. Таким чином, кредитори радше скоротять обсяги нових кредитів країні зі старіючим населенням.

5) Значна невизначеність на ринках і подальші зрушення глобальної економічної активності у бік країн з ринками, що формуються.

Тривалий процес глобалізації, посилення інтеграції економічних ринків на міжнародному рівні і стирання географічних кордонів під час торгівлі змусили країни захищати ринки, що стають все більш ліберальними. Незважаючи на те, що вільна торгівля існувала до початку процесу глобалізації, вона набула особливого значення після того, як в 1970-ті роки почався процес фінансової лібералізації. Дійсно, в наш час одна з головних цілей багатьох країн полягає у створенні сприятливих умов для усунення будь-яких можливих перешкод міжнародної торгівлі, а кількість двосторонніх і регіональних угод про вільну торгівлю збільшується. Проте, під час економічної кризи, коли країни зазнають зниження рівня ВВП разом з підвищенням рівня безробіття, навіть найбільші прихильники вільної торгівлі пропонують ряд аргументів на користь політики протекціонізму, особливо в економіках, що розвиваються, які можуть бути не готові до глобальної конкуренції. Проблема вибору вільної торгівлі чи протекціонізму актуалізується дедалі активніше, стаючи питанням порядку денного як на рівні Самітів G20, так і на рівні обговорення національних економічних політик як розвинених країн, так і країн, що розвиваються.

Існує три погляди на протекціонізм в посткризовий період. Перший зводиться до того, що міжнародна система захисту вільної торгівлі

спрацювала: СОТ провела заходи, що протидіють протекціонізму, і багатосторонніх імпорتنих обмежень рівня 1930-х років вдалося уникнути. Другий погляд визнає, що в 2009 році спостерігались ознаки актуалізації загострення проблем з протекціонізмом, але завдяки спільним зусиллям країн їх було «знищено в зародку»[21]. Втім оптимізм таких тверджень не може не бути спростованим, про що свідчить аналіз щоквартальної сумарної кількості т. зв. «спотворень торгової практики», починаючи з листопада 2008 року.

Спроби урядів вдаватись до протекціоністського захисту вчені називають «спотвореннями або викривленнями торгової практики». Як свідчить аналіз XVII доповіді «Про глобальний стан торгівлі», аналізовані «викривлення» в торгівлі базуються здебільшого на фіскальних стимулах для експорту продукції, які конкурують на ринках третіх країн, і порівняно з обмеженнями на імпорту чинять сильніший вплив на обсяги торгівлі. Фіскальні інструменти, таким чином, згідно аналізованого документу, стають детермінуючими у наданні захисту для внутрішніх виробників. Експерти, що обстоюють таку позицію, оцінюють внесок G20 як більш фундаментальний порівняно із зусиллями з боку СОТ. До Саміту G20 2013 року існувало припущення щодо того, що активно застосовувані країнами протекціоністські заходи, розпочинаючи з 2009 року, з часом втрачатимуть свою актуальність. Водночас, анонсовані високими урядовцями оптимістичні висновки не знайшли підтвердження часом. Згідно третього підходу, протекціонізм під час кризи був необхідним з політичної точки зору, але він є тимчасовим заходом і, в кінцевому рахунку, піде на спад.

С.-Дж. Евенетт та Дж. Фрітц у XVIII доповіді «Про глобальний стан торгівлі» [21], презентованій Global Trade Alert, виокремили **три фази посткризового етапу імплементації протекціоністських заходів**. Команда експертів Global Trade Alert намагається максимально документувати державне втручання, що змінює відносне положення вітчизняних і зарубіжних комерційних інтересів - як шкідливі, так і сприятливі для іноземних інвесторів, мігрантів та носіїв прав інтелектуальної власності.

Обсяг збору даних ГТА наступний: жодна митна територія не виключається априорі і можуть розглядатись будь-які заходи, введені з листопада 2008 року (часу, коли глави урядів G20 вперше анонсували проблему протекціонізму як детермінуючу сучасні міжнародні економічні відносини. Команда ГТА систематично відстежує новини урядів на урядових і інших офіційних сайтах. З цієї інформації обчислюється загальна кількість заходів, які спотворюють або лібералізують торгівлю (зокрема, заходи класифікуються за кількома ознаками: ті, що здійснюються кожною країною; ті, що здійснюються кожен квартал або рік; ті, що впливають на кожен продукт і сектор; для кожного типу інструменту. Серед переваг такого підходу: має ряд переваг. По-перше, він заснований на документуванні фактичних змін державної політики. По-друге, рахунки можна проводити в «реальному часі» — або, принаймні, з відносно короткими лагами — і така своєчасність є цінною для державних і приватних осіб, які приймають рішення. Крім того, ці лічильники автоматично оновлюються на нашому вебсайті, коли більше інформації стає доступно. На противагу цьому, значне відставання виходу публікацій про торгівлю, виробництво і інші ключові змінні роблять повний аналіз впливу протекціонізму і торгових реформ неможливим в короткостроковій перспективі. Втім, очевидною вадою такого підходу є відсутність уніфікованої системи вимірювання протекціоністських заходів за країнами. Зокрема, в США і РФ робляться окремі оголошення для кожної зміни політики, тоді як в ЄС вжиті заходи об'єднуються в одній групі, без деталізації останньої (наприклад, щорічні коригування загального зовнішнього тарифу).

Перша фаза розпочинається зі сплеску вжитих захисних заходів як реакції на скорочення обсягів світової торгівлі в 1 кварталі 2009 року, коли по всьому світу було впроваджено 263 торгові обмеження, а потім відбувалося зниження кількості торгових обмежень, що доповнювали одне одного кожного кварталу до третього кварталу 2010 року.

Торговий протекціонізм, конкурентні девальвації, грошова експансія, податкові стимули виступають інструментами так званої політики знищення сусіда. Фінансова допомога, заходи торговельного захисту, імпорتنі тарифи та інші по-різному впливають на торгівлю. Так, фінансова допомога та субсидії виробництвам, не пов'язаним з експортом, заохочують фірми не знижувати потужності, тим самим, знижуючи обсяги імпорту країни внаслідок реалізації імпортозаміщувальної стратегії задля зменшення дефіциту торгового балансу. Крім того, вони дозволяють стимулювати внутрішній попит через збільшення доходів місцевого населення внаслідок створення нових робочих місць як результату реалізації стабілізаційних або стимуляційних програм.

Слід визнати: країни, що розвиваються, і промислово розвинені країни використовують різні методи для захисту національних галузей промисловості. Дані, наведені в Табл. 1, засвідчують, що розвинені країни здебільшого використовували субсидії та надавали фінансову підтримку вітчизняним компаніям. З іншого боку, країни, що розвиваються (не враховуючи досвід КНР, Індії, Південної Кореї), не мали достатніх бюджетів для покриття субсидій, ні достатньо коштів для покриття боргів вітчизняних компаній. Таким чином, країни, що розвиваються, як правило, вдавались до підняття тарифів і використання інших запобіжних заходів нефінансового характеру.

Таблиця 1

Протекціоністські заходи, що застосовуються в країнах, що розвиваються, і розвинених країнах

	Країни, що розвиваються	Розвинені країни
Імпортне мито	49%	-
Субсидії та інші види підтримки підприємств	31%	100%
Нетарифні бар'єри	11%	-
Заборона імпорту	9%	-

Джерело: [17;21]

Прикметно що правила світової торгівлі вже дозволяють країнам застосовувати запобіжні заходи, такі, як митні збори, якщо обсяги імпорту спричиняють проблеми для діяльності вітчизняних компаній. З іншого боку, країни не можуть збільшити митні тарифи вище певного рівня в зв'язку з зобов'язаннями, прийнятими в СОТ. Це обгрунтовує застосування таких запобіжних заходів, як нетарифні обмеження, квоти на імпорт і субсидування експорту різними способами. На відміну від тарифів, нетарифні обмеження можуть значно змінюватися в часі, так як вони є гнучкими і залежать від адміністративних рішень.

Проте слід зазначити, що тоді як захисні заходи, які застосовують розвинені країни, відрізняються застосовуваним гнучким неопротекціоністським інструментарієм, заходи країн, що розвиваються, в основному полягають в захисті від імпорту. Найбільш вживаним серед методів захисту від імпорту, який не суперечить правилам СОТ, є нетарифні обмеження. Протекціонізм традиційно використовують в цілях захисту вітчизняних виробників від іноземної конкуренції. Сьогодні в основному нетарифні заходи є загальноновживаними через те, що митні тарифи країни підняти не можуть.

Як видно з рис. 1, чотири європейських країни — Франція, Німеччина, Італія і Англія — вже на докризовому етапі знаходились одразу після США в списку країн, що накладають більшість тарифів за кількістю і за співвідношенням заходів під назвою «компенсаційні мита». Після них в списку знаходяться важливі в торгівельному плані країни: Канада, Австралія та Японія.

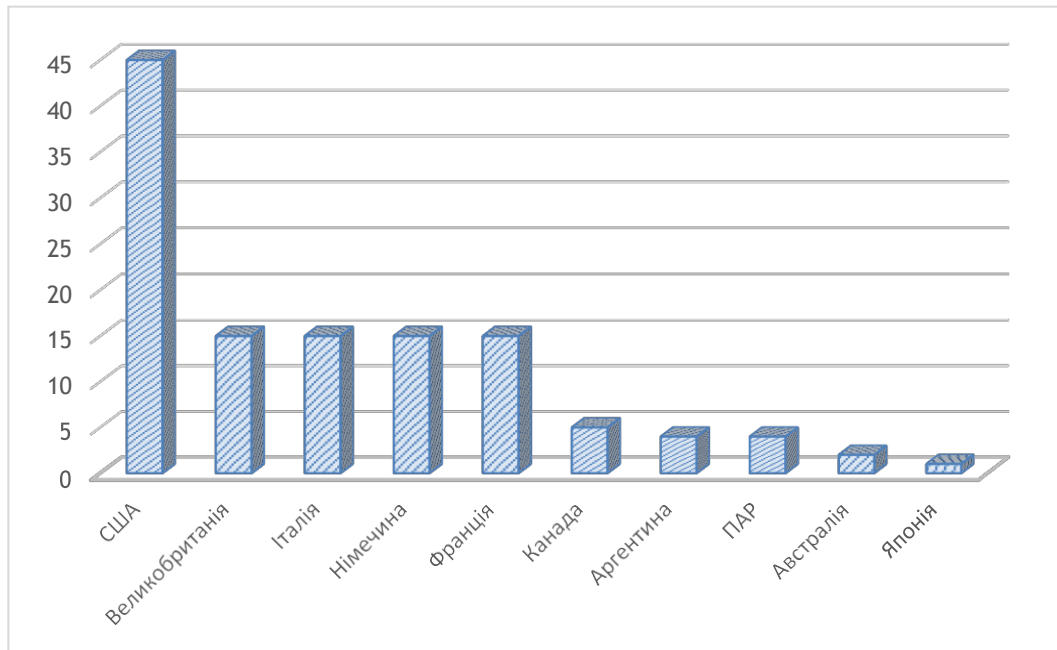

Рис. 1. Країни, що застосовували компенсаційні мита(2005-2008 рр.)
Джерело: *European Central Bank: Occasional Paper Series (2010), Protectionist Responses to the Crisis.*

З метою уникнення та запобігання негативних наслідків кризи, країни Старої Європи застосовували традиційну політику протекціонізму проти країн, які не є членами ЄС. Така політика включала в себе імпорتنі квоти і нетарифні заходи, а також нові протекціоністські стратегії, такі як експортні квоти, невидимі торгівельні перешкоди, урядові кредити підприємствам стратегічних галузей економіки тощо.

**Державні заходи, прийняті під час глобальної економічної кризи, які
вплинули на зовнішню торгівлю
(листопад 2008 року – грудень 2009 року)**

	Кількість заходів (1)+(2)	Заходи сприяння вільної торгівлі чи нейтральні заходи (1)	Протекціоністські заходи (впроваджені чи оголошені) (2)	Кількість секторів, яких стосувались протекціоністські заходи	Кількість торговельних партнерів, на яких вплинули протекціоністські заходи
G8	207	21	186	21	179
G20	446	56	690	58	196
З яких:					
Бразилія	32	10	22	11	34
Китай	27	3	24	23	138
Корея	0	0	0	0	0
Індія	51	5	46	14	141
Японія	10	0	10	9	98
Мексика	14	5	9	23	32
Росія	58	10	48	25	132
Саудівська Аравія	7	1	6	4	3
США	54	2	52	20	10
ЄС (середнє), з яких:	27	3	24	7	85
Франція	27	4	23	14	118
Німеччина	43	4	39	21	116
Італія	31	3	28	8	93
Люксембург	22	3	19	4	74
Іспанія	29	3	26	13	108
Великобританія	30	3	27	6	122

Джерело: [10;11]

Зокрема, більшість провідних країн ЄС використовували політику захисту своїх стратегічних секторів шляхом застосування компенсаційного мита відносно країн, які не є членами ЄС. Аналізуючи кількість заходів політики протекціонізму, прийнятих після 2008 року, варто відзначити, що промисловість ЄС в основному мала вплив на сектори сільськогосподарських

товарів і садівництва (233 протекціоністських заходи), на сектор хімічної промисловості (225) і транспортного обладнання (193) (див. Табл. 3).

Таблиця 3

Топ 20 секторів ЄС, що найбільше постраждали від дискримінаційних заходів з листопада 2008 року

Сектор	Кількість протекціоністських заходів, що вплинули на діяльність сектору	Кількість протекціоністських заходів, що вплинули на діяльність сектору і все ще діють	Кількість юрисдикцій, що запровадили заходи, що вплинули на сектор	Кількість незавершених заходів
1	2	3	4	5
Продукти сільського господарства та садівництва	233	179	80	116
Хімічна промисловість	225	198	65	123
Транспортне обладнання	193	163	72	86
Машини спеціального призначення	182	157	64	67
Основні метали	179	162	65	120
М'ясо, риба, овочі, фрукти, жири	153	118	72	86
Машини основного призначення	141	125	56	64
Послуги фінансового посередництва	140	98	41	51
Продукція з металу, окрім машин та обладнання	138	128	56	71
Живі тварини та продукти тваринного походження	133	104	64	54
Продукти борошномельної промисловості	122	90	63	71
Інша продукція хімічної промисловості	118	104	60	56
Пряжа, матеріали з тканини та ворсу	115	103	60	52
Скло та скляна продукція	107	96	65	66
Продукція з гуми та пластмаси	106	99	58	53
Електричні прилади	101	91	56	56
Меблі	99	86	59	44
Текстиль, окрім одягу	94	83	67	44
Трикотажні вироби	94	84	63	36
Аудіо-, відеотехніка та обладнання для комунікацій	83	74	53	38

Джерело: [17; 20; 21]

Яскравим прикладом протекціоністських заходів, прийнятих в ЄС, був ринок біопалива. Коли в 2008 році американський біодизель на ринку ЄС почали продавати дешевше, ніж рослинні масла, з яких він був зроблений,

Європейська комісія прийняла рішення про збільшення антидемпінгових податків з 213 до 409 євро за тонну біодизельного палива з США протягом наступних 5 років. Подібний захід також був прийнятий проти біодизельного палива з Аргентини та Індонезії. Інший репрезентативний приклад політики протекціонізму – це антидемпінгові податки, що накладалися на ряд товарів, що імпортуються з Китаю, такі як гвинти, болти, свічки, сталевий дріт і сонячні панелі. У серпні 2013 року такі податки збільшилися з 11 % до 47 %, що спричинило втрати китайської економіки тільки в секторі виробництва сонячних панелей на 21 мільярд євро [20].

Друга фаза ознаменувалась подальшим стійким підвищенням до 160-170 торгових обмежень за квартал до 4 кварталу 2011 року. На **третьому етапі** щоквартальні підсумки сягали показників першої половини 2013 року з піковими результатами у 225 торгових обмежень на квартал. Найбільш значимими компенсаційними митами, прийнятими в ЄС, були заходи торговельного захисту (484), заходи державної допомоги (476), тарифні заходи (232) (див.Табл.3.5). Навпаки, найбільш ефективними заходами стали експортні субсидії (які вплинули на 198 торгівельних партнерів ЄС), державна допомога (194), а також експортні мита або обмеження (183). Обмеження в сфері державних закупівель, прийняті Європейським парламентом на початку 2014 року, відіграють важливу роль, оскільки вони забороняють країнам, що не є членами ЄС, брати участь у публічних закупівлях, якщо доступ на ринок не є взаємним. Від таких обмежень постраждали 137 торгівельних партнерів ЄС, зокрема, Канада, США, Корея і Мексика [19] (Табл.4).

Найбільш використовувані компенсаційні мита, які мали негативний вплив на торговельних партнерів ЄС у 2013 році

		Кількість заходів, прийнятих з листопада 2008 року	Кількість введених заходів, що досі мають чинність	Кількість юрисдикцій, що запровадили дискримінаційні заходи, з листопада 2008 року	Кількість юрисдикцій, що постраждали від заходів з листопада 2008 року
1	Заходи торговельного захисту	484	442	63	90
2	Заходи державної допомоги	476	339	53	194
3	Тарифні заходи	232	182	74	167
4	Нетарифні обмеження	164	154	69	167
5	Експортні мита або обмеження	113	78	63	183
6	Інвестиційні заходи	98	96	41	106
7	Міграційні заходи	85	78	34	145
8	Експортні субсидії	53	48	48	198
9	Заборона імпорту	47	42	29	100
10	Державні закупівлі	46	45	21	137

Джерело: [21]

І хоча С.-Дж. Евенетт та Дж. Фрітцем наполягають, що падіння квартальних показників імплементованих торговельних обмежень, починаючи з 2014 року, засвідчує про настання четвертого етапу, що знаменує зменшення протекціоністської риторики в міжнародній економічній політиці, ми наполягаємо на тому, що протекціонізм зразка ХХІ століття має більш гнучкий і широкий інструментарій впливу для того, аби бути ідентифікований лише за допомогою аналізу впроваджених бар'єрів, а тому запропонована С.-Дж. Евенетт та Дж. Фрітцем періодизація хвиль протекціонізму в світі не є репрезентативною.

Анонсовані в макроекономічній політиці як розвинених країн, так і тих, що розвиваються, заходи щодо стимулювання економічного розвитку на тлі рецесійних тенденцій в світовій економіці підпадають під поняття «неопротекціонізму». На відміну від «класичного» протекціонізму [23], спрямованого на захист національних виробників, окремих галузей

економіки, залежно від їхньої значущості і політичної сили зацікавлених кіл, неопротекціонізм має в своєму арсеналі інструментарій, що стає реакцією на нові виклики «нової норми». В оновленому вигляді, змінюється акцент у самому цілепокладанні: не стільки захищеність від іноземної конкуренції у своїй країні, скільки стимулювання економічної активності у відповідь на скорочення сукупного попиту ставиться в обов'язок останньому. Таким чином, саме цілі відстоювання економічного суверенітету (для країн, що розвиваються) або боротьба за збереження (для розвинених країн) чи поширення економічного впливу (для країн, що розвиваються) стають домінантами трансформації класичного протекціонізму [24] в неопротекціонізм. Неопротекціонізм передбачає модифікацію інструментів економічної політики в бік нарощення її захисних форм, і синтезує в собі як форми класичного протекціоністського захисту, так і новітні. Саме це унеможливує використання терміну «новий протекціонізм», адже за змістом останній мав би докорінним чином відрізнитись від «класичного», що асоціюється із тарифним захистом.

Висновки. На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин в арсеналі розвинених країн переважають інструменти прихованого протекціонізму, які реалізуються переважно методами внутрішньої економічної політики. Країни, що розвиваються, намагаються використовувати потенціал галузевого протекціонізму, а запровадження політики економічних санкцій опосередковано відповідає ідеї селективного протекціонізму, який спрямовується проти окремих країн чи окремих товарів. Економічна основа прихованого протекціонізму стосується внутрішніх податків і зборів, державних закупівель, вимог використання місцевих компонентів у виготовленні кінцевих продуктів. Завуальований або напіввідкритий характер неопротекціонізму не підпадає під зафіксовані в документах СОТ класичні прояви протекціонізму, а тому подальша гібридизація його форм актуалізує необхідність їхньої класифікації з метою

привертання уваги наукової спільноти до нових викликів глобальному регулюванню системи міжнародних економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Official website of World Bank Group [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.worldbank.org/>
2. Official website of UNCTAD [Electronic resource]. – Mode of access: <http://unctad.org/en/Pages/Home.aspx>
3. Trademap [Electronic resource] // Official website of International Trade Center. – Mode of access: <http://www.trademap.org/>
4. Резнікова Н.В. Глобальна економічна взаємозалежність: сучасна парадигма та детермінанти модифікації: монографія / Н.В. Резнікова. К.: Вид-во ТОВ "ВІСТКА", 2013. — 456 с.
5. Резнікова Н.В. Економічна експансія в умовах становлення нового каркасу міжкраїнової взаємодії / Н.В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 111. Ч. II (у двох частинах). — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2012. — С. 90—100.
6. Резнікова Н.В. Міжнародне співробітництво в сфері економічної політики: проблема збереження суверенітету та аналіз потенційних вигод / Н.В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 113 (Частина II), 2013, сс.149-159.
7. Резнікова Н. В. Стабілізаційні програми ЄС як відповідь світовій фінансовій кризі / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.
8. Резнікова Н. В. Світова фінансова криза як фактор економічного розвитку / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3). – С. 271–279.

9. Резнікова Н.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення природи економічних дисбалансів в контексті кризових потрясінь. – /Н.В. Резнікова // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і права. №1. – 2012. – С. 177-184, посилання у тексті.
10. Резнікова Н. Інноваційна модель розвитку національної економіки: оцінка стартових можливостей та засобів реалізації [Електронний ресурс] / Резнікова Н. – Режим доступу: www.academia.org.ua
11. Резнікова Н. В. Сучасна світова фінансова криза в деструктивних вимірах інвестиційного прагматизму / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна // Вісник Національного банку України. - 2010. - № 5 (171). - С. 23-27.
12. Рилач Н.М. Теоретичні основи формування глобальної інноваційної системи / Н. М. Рилач // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2012. - Вип. 110(2). - С. 82-91. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2012_110%282%29_17
13. Рилач Н. М. Інформаційно-комунікаційні технології як пріоритетний фактор становлення постіндустріальної економіки / Наталія Михайлівна Рилач. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – №112. – С. 174–179.
14. Рилач Н. М. Механізм інтеграції країни у глобальну інноваційну систему / Наталія Михайлівна Рилач. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – №111. – С. 136.
15. Baldwin R. The collapse of global trade, murky protectionism, and the crisis: Recommendations for the G20 [Electronic resource] / R. Baldwin, S. Evenett. – London: Centre for Economic Policy Research, 2009. – Mode of access: http://ycsg.yale.edu/sites/default/files/files/Murky_Protectionism.pdf
16. Evenett S. Did WTO Restrain Protectionism During The Recent Systemic Crisis? [Electronic resource] / S. Evenett. – London: Centre for Economic Policy Research, 2011. – Mode of access: http://www.cepr.org/active/publications/discussion_papers/dp.php?dpno=8687

17. Evenett S. «Jumbo» Protectionism and the Trade Coverage of Crisis-Era Protectionism [Electronic resource] / S. Evenett, J. Fritz. – Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/228232337_'Jumbo'_Discriminatory_Measures_and_the_Trade_Coverage_of_Crisis-Era_Protectionism
18. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Г.В.Колодко. – М.: Магистр, 2012. – 176 с.
19. Roubini N. MBA Lectures in Macroeconomics [Electronic resource] / N. Roubini, D. Backus. – Mode of access: <http://aviation.itu.edu>.
20. Evenett S. The Global Trade Disorder: The 16th GTA Report [Electronic resource] / S. Evenett. – London: Centre for Economic Policy Research, 2014. – Mode of access: <http://www.globaltradealert.org/reports/24>
21. Evenett S. The Tide Turns? Trade, Protectionism, and Slowing Global Growth: The 18th Global Trade Alert Report [Electronic resource] / S. Evenett, J. Fritz. – Mode of access: http://voxeu.org/sites/default/files/file/GTA18_final.pdf
22. Evenett S. Global Trade Plateaus: The 19th Global Trade Alert Report [Electronic resource] / S. Evenett, J. Fritz. – Mode of access: [file:///C:/Users/admin/Downloads/GTA19-WorldTradePlateaus_0%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/GTA19-WorldTradePlateaus_0%20(1).pdf)
23. Sally R. Classical liberalism and international economic order: studies in theory and intellectual history / R. Sally. – London: Routledge, 1998. – 240 pp.
24. Gomes L. Foreign trade and the national economy: mercantilist and classical perspectives / L. Gomes. – Basingstoke: Macmillan, 1987. – 323 pp.
25. Evenett S. The Global Overview: Has Stabilisation Affected The Landscape of Crisis-Era Protectionism / S. Evenett // Will Stabilisation Limit Protectionism? The 4th GTA Report – A Focus on the Gulf Region / S. Evenett. - London: Centre for Economic Policy Research, 2010. – P.17-30.
26. Dadush U. Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies [Electronic resource] / U. Dadush. – Mode of access: http://carnegieendowment.org/files/Resurgent_Protectionism.pdf

27. Georgiadis G. Growth, Real Exchange Rates and Trade Protectionism since the Financial Crisis [Electronic resource] / G. Georgiadis, J. Gräß. – Mode of access: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1618.pdf>